

NOORDGOUW

CULTUREEL TIJDSCHRIFT VAN DE PROVINCIE ANTWERPEN

IV-1964-1

IN MEMORIAM JOZEF SCHELLEKENS

1909 - 1963 *

Jozef Schellekens

Jozef Schellekens, de bouwmeester, de kunstschilder, de hartstochtelijke levensminnaar, heeft het lot ondergaan van diegenen, wier rusteloze creativiteit onbarmhartig hun ziel en hun lichaam verteert.

Zijn plots overlijden, op 54-jarige leeftijd, in een gemeente waar hij enkele jaren voordien zijn bouw talenten een weergalozes taal had doen spreken, heeft een leegte gelaten. Er zou enkel plaats blijven voor het verdriet van zijn vrouw, zijn kinderen, zijn vele vrienden, ware het niet dat hijzelf zoveel tastbaar en sprekend werk heeft nagelaten om deze leegte te vullen.

Misschien is het goed dat men weinig van het leven ten geschenke krijgt. Jozef Schellekens behoorde tot diegenen, die haast alles met eigen inspanningen hebben moeten veroveren. Aanvankelijk had hij niets méér dan wat in de dertiger jaren een Kempische jongen uit een eenvoudig gezin het zijne kon

noemen. Wanneer hij in 1933 als laureaat de Koninklijke Academie te Antwerpen verliet, drager van de eerste prijs De Coster, waarbij kort nadien nog twee prijzen van het Nationaal Hoger Instituut voor Schone Kunsten zouden gevoegd worden, kon hij getuigen dat enkel veel en gewetensvolle arbeid hem zover hadden gebracht.

Wij kunnen zijn dood niet begrijpen, zo wij niet weten dat hij dit arbeidsritme nog dertig jaar lang heeft gehandhaafd.

In 1937, 28 jaar oud, werd Jozef Schellekens benoemd tot provinciaal architect in zijn geboortestad Turnhout. Mogelijk heeft het begrip 'ambtenaar' soms een

* Herdenking, uitgesproken op de algemene vergadering van de Vereniging van Kempische Schrijvers te Antwerpen, op 11 november 1963.

Eigen Huis 1935

minder gunstige inhoud gekregen; Schellekens heeft nochtans gedurende een kwarteeuw bewezen dat de ambtenaarsfunctie én een volkomen zelfontplooiing toelaat én een maatschappelijke betekenis kan hebben die veel particuliere arbeid in de schaduw stelt. Dit veronderstelt een morele volwassenheid en een alles determinerende vakliefde. Jozef Schellekens had hieraan geen gemis.

Van belang is immers niet zozeer dat hij langs de vier windstreken openbare gebouwen oprichtte, zoals een zorgzame arbeider het opgelegde werk uitvoert. Veel meer deed hij. In wat hij aan bouwwerk heeft nagelaten, vinden wij smaak, eerlijkheid en progressieve tijdgebondenheid verenigd.

Schellekens voerde niet uit. Hij lanceerde wat hij steeds vroegtijdig als de expressie van nieuwe tijden had begrepen. In miniatuur had hij hiervan een voorbeeld gegeven door voor zijn eigen gezin in 1935 een huis te bouwen dat men twintig jaar later eigentijds noemde.

Lang nog zal men zijn talrijke gemeentescholen (Noorderwijk, Morkhoven, Vlimmeren, Geel, Vosselaar, Ramsel e.a.) aanwijzen als bijna levende reacties tegen de saaie scholenbouw van voorheen. Telkens zullen nieuwe bezoekers van het Ter Rivierenhof te Deurne vragen wie, zoveel jaren geleden, het prachtig openluchttheater aldaar schiep. In het groene landschap van de kleinste Kempijse gemeente Varendonk zal men een ogenblik stilstaan om de parel te bewonderen die, tot verbazing van vreemdelingen, het gemeentehuis is. Te Weelde

Zilvermeer, Mol, 1958

zal men zelfs blijven vaststellen hoe Schellekens met een sierlijk gemeentehuis het gehele aanschijn van een dorp veranderde.

Is dit alles verwonderlijk? Integendeel, wanneer men weet dat hier een urbanist in de complete betekenis aan het werk was. Dat een gebouw een ziel en een stad een gelaat kan hebben, is de fundamentele gedachte van Jozef Schellekens' bouwkundig werk geweest.

Op onze dagen spreekt ieder over streekplanning. In 1939, avant la lettre, gaf Schellekens er reeds een verrassende studie over in zijn merkwaardig boek 'De Architectuur in het Landschap en het Stedebouwprobleem', waarna de Société Française des Urbanistes hem aanstonds tot corresponderend lid benoemde.

Zelf schreef hij in 1945 dat de vernieuwing van het urbanisme een geestes-aangelegenheid was, meer dan een technische of wetenschappelijke kwestie. Daarom ondermeer drong hij aan op een regionaal urbanisme, vrij van vervalsing, maar evenmin in de conventie geankerend.

In dit opzicht was Schellekens ook een uitstekende gids om mensen in de bestaande stedebouw rond te leiden. In zijn boek 'Turnhout, de hoofdstad van de Kempen' doet hij dit meesterlijk. Menend dat er in elke gemeenschap die sinds eeuwen op een kleine plaats worstelt om haar bestaan, iets geheimzinnigs schuilt,

wenste hij te peilen naar datgene dat uiteindelijk de aantrekkingskracht bepaalde. Hoe levendig vindt men hierbij de gehechtheid – van deze zo vooruitstrevende man! – aan het oude, wat hem weer niet belette grondig te wensen dat men de nieuwe tijdswind niet blind over zich zou laten heenwaaien, doch steeds met het behoud van eigen aard, eigen eenvoud en eigen degelijkheid voor ogen.

Herinneren wij terloops ook aan het merkwaardig overzicht 'Dorpen en Steden' dat hij leverde voor de in 1961 verschenen 'Synthese van de Provincie Antwerpen', een kapittel dat hij kennelijk met evenveel liefde als historische en technische kennis schreef.

Een goed architect bouwt, zou men denken, met hersenen, hart en stenen. En met de natuur, heeft Jozef Schellekens er met klem bijgevoegd. De meest treffende illustratie hiervan gaf hij in het strandgebouw van het Provinciaal domein 'Zilvermeer' te Mol, de plaats waar hij de harmonie tussen bouwwerk en natuur tot het uiterste wist te handhaven, de plaats ook waar de in onze ogen ongenadige dood hem overviel.

Jozef Schellekens heeft als architect meer nagelaten dan nodig is om niet uit de herinnering en de dankbaarheid van de Kempen te verdwijnen. Toch spreekt zijn liefde voor ons patrimonium en voor het schone in het algemeen zeker niet minder uit zijn restauratiewerk.

Te Geel zal geen tijd uit het geheugen wissen hoe hij de vermaarde, jammerlijk geteisterde Sinte-Dimfnakerk deed herrijzen. Te Hoogstraten – hoe blijkt niet uit zijn studie 'Dorpen en Steden' welke aparte plaats Hoogstraten in zijn hart innam – kon het stadhuis, toen het in 1944 het lot van de Sint-Katarinakerk had ondergaan, door Schellekens in zijn oorspronkelijke vorm hersteld worden, dank zij de metingen die hij jaren vroeger had verricht. Ook tal van bedreigde molens, deze onvervangbare componenten in het landschap, danken hem hun restauratie.

Het is troostend, te hebben ervaren dat Schellekens niet in de woestijn predikte. In een tijdperk waarin de architectuur met ongelooflijke vitaliteit scheppend en herscheppend is, kon het niet anders of men moest van vele zijden beroep op hem doen. De Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen nam hem in haar schoot op, evenals de Diocesane Commissie van het Bisdom Antwerpen. Te talrijk om te vermelden zijn overigens de organismen en commissies die hem in hun rangen hebben gehaald.

De dood van Jozef Schellekens, de bouwmeester, heeft velen met pijn en verlies getroffen.

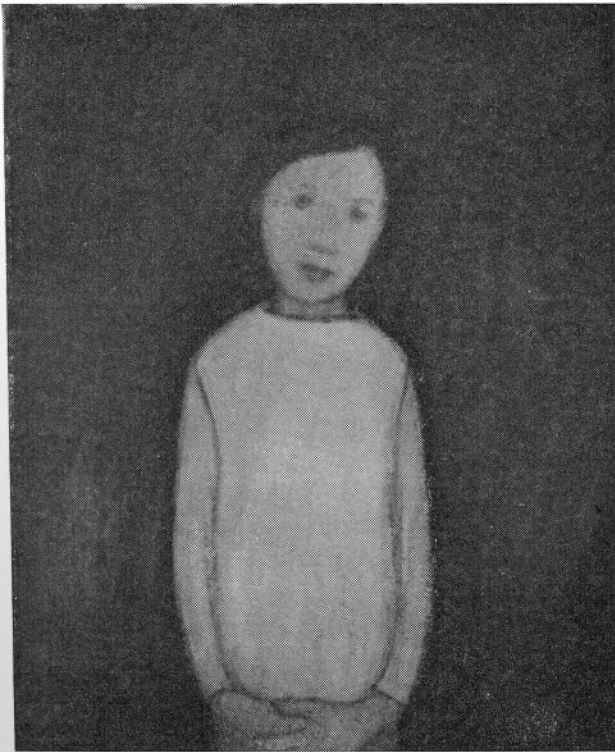
Men zal toelaten dat ik met nadruk ook de schilder gedenk.

Het bouwkundig oeuvre van Schellekens spreekt voor zichzelf, spreekt over zijn maker. Waar echter hangt het schilderwerk? Velen weten niet eens welk een groot deel van zijn leven Jozef Schellekens nog wist vrij te houden voor het

penseel. Zelfs is het niet zo, dat de architect ook de schilderkunst bij inschakelde. Naar zijn eigen getuigenis is het schilderen voor hem het uitgangspunt naar de bouwkunst geweest. Hij ving trouwens op negenjarige leeftijd zijn eerste tekenlessen aan.

Het schilderen was Schellekens' dichterschap, dat hem onuitroeibaar in het bloed zat. Niemand – weze hij ambtenaar, staatsman of monnik – kan weerstand bieden aan het dichterschap dat hem bewoont. Schellekens heeft meer dan 30 jaar de individuele worsteling verricht om zich, beeldend, te uiten, om, schilderend, uit zichzelf te ontsnappen, om, arbeidend en zich tot het uiterste vermoeiend, tot rust te komen.

Waar prijkt de vrucht van dit gevecht met zichzelf? In het verdoken museum van zijn huis en atelier. Men zal de bescheidenheid bewonderen én betreuren, die hem meestal van exposeren weerhield. Schellekens vertrouwde als het ware niet genoeg zijn eigen kunstenaarschap om dadelijk zijn werk aan de gemeenschap mee te delen. Nochtans was hij, meer dan velen die om aandacht schreeuwen, gerechtigd om de vele toonzalen voor zich te vragen.

Kinderzieltje 1947

In 1947, naar aanleiding van een eerste expositie te Antwerpen, ontdekten aandachtige critici de man die behoefte had om soms de reële wereld van de architectuur te ruilen voor de subtiele, onbegrensde wereld van de droom, voor de benijdenswaardige wereld die deze van het kind is. Schellekens, die in de jaren dertig een korte periode had nodig gehad om Jacob Smits te verwerken en zich weer van de meester van Achterbos te bevrijden, dook in zijn eerste oorspronkelijke schildersperiode jarenlang onder in de wereld van het kind. Hij schilderde het kind, niet als de liefvallige uiterlijkheid die het oog streelt en de omgeving tooit; hij schilderde de wereld die in het kind leeft, de wereld die zo klein en,

door de kracht van droom en verbeelding, tevens oneindig is, de wereld die ieder van ons betreurt niet meer te bewonen. Wellicht is het een voorrecht van kunstenaars nooit helemaal deze wereld te verliezen.

Hierbij voegde zich een technische vaardigheid en een uitgesproken voorkeur voor heldere kleuren, doch ook een volmaakt beheerst spelen met het licht, waaraan wijlen Jozef Muls, naar aanleiding van de tweede expositie, ditmaal in het Paleis voor Schone Kunsten, niet weinig lof wijdde. Om gestalten te scheppen, zo vol gevoel en poëzie, aldus Jozef Muls, moest men de eenvoud en strengheid van stijl vinden die alle spontane indrukken beheerst; deze stijl bereikt iemand enkel langs de school van de natuur. Anderen, zoals Urbain van de Voorde, prezen op hetzelfde ogenblik de wijding, de sfeer van onstoffelijkheid, van geest en ziel, die zijn werk kenmerkte.

Een ander zou, door deze lof aangespoord, veelvuldig zijn werk aan de samenleving zijn gaan tonen. Schellekens zag men enkel nog een paar malen te Antwerpen, terwijl, bijna ondanks hemzelf, een deel van zijn werk ook eenmaal te Parijs en te Milaan werd getoond.

Vrienden kennen de evolutie van zijn schilderschap. Na de kinderwereld en de portretten ging hij over naar de obsederende aanwezigheid van de vrouw in het bestaan. De aantrekking van het vrouwelijke heeft hem trouwens, ook in de abstractere periode, nooit meer verlaten.

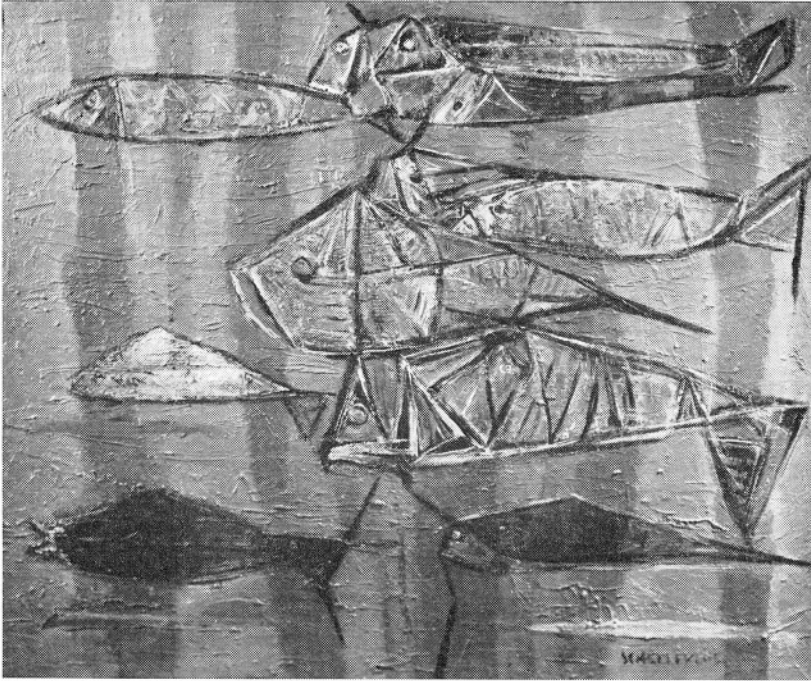
Ondertussen had de kunstkritiek nog veelvuldige pogingen gedaan om hem aan anderen schatplichtig te verklaren. Men noemde Rouault, men noemde Vlaeminck en Permeke. Uiteindelijk moest men toegeven dat het enkel Schellekens was.

Beeldde hij in zijn kinderfiguren een droomwereld uit, in zijn vele vrouwenfiguren gaf hij in feite aan de schoonheid van het leven gestalte. Zelden zal men bij een kunstenaar zo duidelijk het bezielende van de vrouw in het leven bespeuren. De schilder Schellekens beantwoordde deze vrouwelijke aanwezigheid met een ode die in de literatuur moeilijk haars gelijke kan krijgen.

Vraagt men mij, wat Schellekens in de paar honderd doeken die nog volgden, heeft bezongen, dan zeg ik: het leven, niets anders, maar ook niets minder dan het leven. In de rijpheid van zijn jaren was de verliefdheid op het leven volkomen geworden. Bijkomstig is het, of het in een rood of blauw stadsbeeld, in vissen of in een haast geheel abstract doek geschiedde; steeds klopt er een hart in, steeds trilt er beheerste hartstocht in, steeds is er het geluk te leven.

Ziende hoe Schellekens voor het leven getuigd heeft, durf ik hem zonder voorbehoud een religieus schilder heten. Anderen, niet-gelovigen, hebben het trouwens vóór mij gedaan. Bedoeld wordt niet dat hij veel godsdienstige thema's heeft gekozen, wel dat hij getuigenis aflegde van een geestelijk vitalisme, van een levensaanvaarding, van een geluksbesef dat naar bovenzinnelijke waarden verwijst.

Slechts het feit dat hij, die in zijn laatste levensjaren méér dan vroeger werkte,

Vissen 1959

niet meer met zijn kunst naar buiten trad, vraagt om een verklaring. Zelf heeft hij mij deze verklaring nooit gegeven. Bekend is dat zijn grootste genoegen was, een doek af te staan aan iemand die er oog en hart voor had. Ik vrees dat velen van ons niet tijdig gemerkt hebben op welk peil de kunst van Jozef Schellekens stond en dat dit hem binnenskamers hield.

Het peil van zijn oeuvre is namelijk universeel. Hij heeft de heimatgrenzen resoluut verbroken, als architect, als schilder, als artistiek denkend mens.

Betekent dit dat hij de heimat verloochend heeft? Zijn vrienden weten beter. Toen hij eens op een architectencongres te Parijs een voordracht hield, sprak hij met zoveel hartstochtelijke liefde over de Kempen, dat Prof. Bardet, de beroemde stedenbouwkundige, uitriep dat het hele congres een Kempencongres was geworden.

Jozef Schellekens heeft ons enkel, maar dan ook met een eerlijkheid die soms hard kon worden, gewaarschuwd voor een conformistisch, traditionalistisch, zelfgenoegzaam Kempisch denken en werken. Wat wij hem met het vuur van woorden meermaals hoorden zeggen, wordt door zijn werk nog steeds uitgesproken.

Jozef Schellekens is de weg gegaan van diegenen die bereid zijn geestelijke rust met lichamelijke uitputting te betalen. Hij was trouwens veel meer dan

bouwer en kunstenaar. Meermaals betreurde hij de specialisatie van onze eeuw ten nadele van een algemene cultuur.

Hij, de geestelijke dwangarbeider, begreep de passiviteit van zovelen niet. Hij, de levensminnaar, kon niet aannemen dat voor eender wie het leven, zij het soms ongenadig, niet boeiend kan zijn.

Jozef Schellekens is tot de rust gekomen die hij zichzelf niet gunnen wilde. Thans, ofschoon wij nog maar bij benadering de betekenis van zijn werk kunnen schatten, maar ervan overtuigd dat de tijd de ogen van velen zal openen, zeggen wij: Jozef Schellekens is onder ons, sprekend, het leven bezingend, verwijzend naar die schoonheid die hemel en aarde éénmaakt.

DR. JAN VEULEMANS